

مدیریت اسلامی راه اندازی کرده است. وی که پیش از انقلاب از دانش‌آموختگان مدیریت صنعتی بوده است، تحصیلات حوزوی را نیز تا عالی‌ترین سطوح دنبال کرده و سال‌ها مدیریت عملی را نیز در مدرسه معصومیه قم تجربه کرده است. این درس با چپستی فقه‌الاداره، ضرورت‌ها و روش‌شناسی آغاز شده و مباحثی مانند مدیریت منابع انسانی، گزینش، انتصابات و نظام حقوق و پاداش را به بحث گذاشته است. استاد قوامی وجه تمایز این درس را در برجسته‌تر بودن نقش عقل در نسبت با دروس خارج متداول و نیز جایگاه ویژه سیره و سیره‌شناسی مدیران می‌داند. علاوه بر درس رسمی، آموزش شاگردان در قالب گروه‌های اجتهادی به منظور تمرین کارگاهی و زیر نظر یک فقیه انجام می‌گیرد. دروس مدیریت کلاسیک نیز از همان ابتدا، با هدف آشنایی طلاب با مسائل علم مدیریت ارائه شده است. هم‌چنین دو جلد از تولیدات این درس تدوین شده و طی قراردادی با یکی از نهادهای نظام، قرار است نظام دست‌مزد پیشنهادی در آن نهاد عملیاتی شود.

خارج فقه نظام اقتصادی؛ استاد ارکی

آیت‌الله ارکی کرسی خارج فقه نظام اقتصادی اسلام را در مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) دارد و از سال ۱۳۸۸ تاکنون به تبیین نظام اقتصادی اسلام و موضوعات مرتبط با آن پرداخته و سرفصل‌هایی چون توزیع ثنائی، نقد نظریه مارکس، نظریه اقتصاد اسلامی، نقش سرمایه، اقتصاد کلان، نظام مبادلاتی در اقتصاد اسلامی و... را مورد بررسی و تدقیق قرار داده است.

خارج فقه اقتصاد اسلامی؛ استاد خباز

آیت‌الله سیدمنیر خباز، از شاگردان برجسته آیت‌الله

سیستانی و استاد حوزه علمیه قم، درس خارج فقه خود را به مسائل اقتصاد اسلامی اختصاص داده است. وی که از علمای مبارز قطیف عربستان است، درس خارج خود را با موضوع «بررسی اوراق نقدی» و به زبان عربی ارائه می‌کند.

خارج فقه عدالت اجتماعی و استاد نکونام

آیت‌الله محمد رضا نکونام، استاد تفسیر و خارج حوزه علمیه قم، درس خارج فقه خود را به موضوع «اقتصاد اسلامی و عدالت اجتماعی» اختصاص داده است که در مدرسه علمیه فیضیه برگزار می‌شود.

در این درس به مباحثی مانند اصول اقتصاد اسلامی، شاخصه‌های آن و طرح‌های اقتصادی دین اسلام پرداخته می‌شود که از نظر استاد، تاکنون تحقیق

در خور علمی برای آن انجام نگرفته است.

خارج فقه تربیه؛ استاد اعرافی

درس خارج فقه مبانی تربیتی اسلام از سال ۱۳۷۷ در مدرسه آیت‌الله گلپایگانی آغاز شده و پس از وقفه‌ای سه‌ساله و راه‌اندازی مجدد در سال ۱۳۸۴، تاکنون ادامه یافته است. این دروس از مبحث تعلم شروع شده و پس از بحث تعلیم، امروز به بحث تربیت رسیده و مباحثی نظیر تمهیدات تربیتی، ساحت‌های تربیت، روش تربیت خانوادگی، تفصیل بین‌الاولاد، بازی، محبت افراتی، تنبیه و... مطرح شده‌اند.

استاد اعرافی معتقد به گسترش ابواب فقه و افزودن باب جدید فقهی با عنوان «کتاب تعلیم و تربیت» یا «فقه تربیتی» است. وی نظام تربیت اسلام را مبتنی

بر چند علم می‌داند؛ تفسیر، فلسفه، اخلاق، فقه، سیره و تحلیل تربیتی گزاره‌های فقهی و متون دینی.

بیشتر مخاطبان این درس، طلابی هستند که در رشته‌های علوم تربیتی نیز تحقیقات دانشجویانه داشته‌اند. این افراد کارگروهی را زیر نظر استاد تشکیل داده‌اند که حاصل این دروس را تاکنون در چهار جلد تدوین کرده‌اند که دو جلد آن منتشر شده است؛ «فقه تربیتی، مبانی و پیش فرض‌ها» و «فقه تربیتی، یادگیری علم و دین». ترجمه عربی این مجلدات در نمایشگاه کتاب ریاض عربستان با استقبال فراوانی مواجه شد و در روز دوم به اتمام رسید.

استاد اعرافی در کنار این درس، خارج تفسیر تربیتی را نیز آغاز کرده‌اند که در آن به تحلیل آیات قرآن و روایات ذیل آن با نگاه تربیتی می‌پردازند. ایشان در اندیشه تدوین اصول ویژه فقه تربیتی است و در زمینه فقه اخلاق و فقه اعتقادی نیز فعالیت‌هایی داشته‌اند.

خارج فقه فن‌آوری‌های نوین؛ استاد حمید شهرباری

خارج فقه فن‌آوری‌های نوین از بهار ۱۳۹۱ توسط حجت‌الاسلام والمسلمین حمید شهرباری، عضو حقیقی شورای عالی فضای مجازی و رئیس مرکز تحقیقات کامپیوتری نور با موضوعاتی نظیر فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، محیط زیست، مهندسی ژنتیک، فن‌آوری تولیدمثل، پیوند اعضا، مرگ مغزی، شبیه‌سازی، فن‌آوری فضایی و احکام زندگی در فضا، فن‌آوری و آزمایش‌های هسته‌ای ایجاد شده است.

تاکنون ۳۲ جلسه از این درس در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در شهر قم برگزار شده و تعریف فناوری و فناوری‌های نوین، اثرات مثبت و منفی بر حیات انسان و محیط زیست، مسائل ایجاد شده برای جوامع، جایگاه و مسائل آن در فقه شیعه و مباحث تطبیقی، بخشی از مباحث جلسات

درس‌های خارج از فقه

درس‌های خارج، تنها در فقه و اصول خلاصه شده و از علومی مانند تفسیر و عقاید که امروزه به دروس جنبی تبدیل شده‌اند خبری نیست! هرچند که عنوان «درس خارج» بر دروس غیرفقهی، همچنان محل اشکال برخی مدرسان حوزه است و گاه به مناقشات رسانه‌ای نیز کشیده شده است، اما برخی دیگر نیز بر لزوم چنین دروسی تأکید دارند تا علوم اصیل حوزوی از حاشیه به متن حوزه وارد شوند. نمونه‌هایی از این دروس:

خارج تفسیر قرآن کریم؛ استاد جوادی آملی

درس تفسیر آیت‌الله جوادی آملی از معدود دروس خارج غیرفقهی است که در حوزه جریان دارد و امروز به نیمه قرآن رسیده است. خود ایشان لزوم چنین دروسی را این گونه یادآور می‌شوند: «بعضی خیالشان این است که قرآن نیاز به درس و آموزش ندارد و خواندن رسائل و مکاسب برای فهم قرآن کافی است». از نظر ایشان هر دانشی مبادی و مبانی خاصی دارد و شیوه برخورد با ادله و روش حاکم بر تفسیر، ضمن اشتراکاتی که با فقه دارد، اختلافاتی هم دارد.

خارج مهدویت؛ استاد طبسی و استاد گرامی

این درس از سال ۸۸ در مرکز تخصصی مهدویت برگزار می‌شود و حضرات آیات طبسی و گرامی به تحلیل مسائل و شبهات مهدویت می‌پردازند. معدود منابع این درس را کمال‌الدین، غیبت شیخ طوسی و نعمانی، الحجه کافی و ارشاد مفید تشکیل می‌دهند و سیدحسینی، یمانی و خراسانی، نفس زکیه، شعیب‌بن صالح، دجال و سفیانی، از جمله موضوعاتی هستند که تاکنون به بحث گذاشته شده‌اند. مسئولان مرکز از تلاش برای تدوین شیوه‌نامه این درس نوین خبر داده‌اند؛ اما شیوه فعلی درس، مشابه شیوه تدریس خارج فقه است؛ با طرح یک عنوان جزئی و جمع روایات باب، به بررسی سندی و دلالتی روایات و تعارضات و ترجیحات آن‌ها پرداخته می‌شود تا به فهم دلالت آن بینجامد.